

Mirosław MULARCZYK
Uniwersytet Warszawski

ZAGOSPODAROWANIE OAZ W NOWEJ DOLINIE W EGIPCIE. PRZYPADEK FARAFRY

MANAGEMENT OF OASES IN THE NEW VALLEY IN EGYPT. THE CASE OF FARAFRA

ABSTRACT: Approximately 98% of Egypt's population is concentrated around the Valley and delta of the Nile. To solve this problem, Egypt's government in cooperation with the FAO, created in the 1950's development plans for the New Valley region. They were aimed at encouraging emigration from the overpopulated areas of Egypt to the newly urbanized New Valley. The plans brought dynamic development to the oases of the region, also to the Farafra. From 1993 to 2003, the urbanized area almost doubled. Within 11 years, a vast housing estate, along with service and industrial facilities were built on the eastern side of the oasis. Specialised functional areas developed: services concentrated around the main road, state institutions mainly north of the government office, and the shops, cafeterias, and market squares to the south. The service centre of the oasis shifted closer to the transit road, which became the axis of development. New investment projects are being executed east of the road, and services and industry develop south and north along the road. The square in front of the mosque lost its primary function and now it is crowded only on holidays. Further Farafra development has been planned in details by the state authorities.

KEY WORDS: Egypt, Farafra oasis, spatial development

Ludność w Egipcie rozmieszczona jest bardzo nierównomiernie. Około 98% ludności skupia się w delcie i dolinie Nilu. Jest to obszar mocno przeludniony. Dlatego już w latach pięćdziesiątych XX w. przy współdziałaniu FAO przygotowano plany zagospodarowania Nowej Doliny, zakładające wybudowanie wielu nowych studni i uzdatnienie gleb pod uprawy. Działania te miały spowodować emigrację mieszkańców Egiptu z przeludnionych terenów kraju na nowo zagospodarowane obszary Gubernatorstwa Nowej Doliny. Przystosowywanie ziem pod uprawy rozpoczęto w latach sześćdziesiątych XX w. Projekt obejmował tak zwane oazy wewnętrzne: Dahłę, Hargę, Farafrę, Bahariję. Wszystkie położone są wzdłuż Wielkiej Pętli Pustynnej, która prowadzi z Ka-

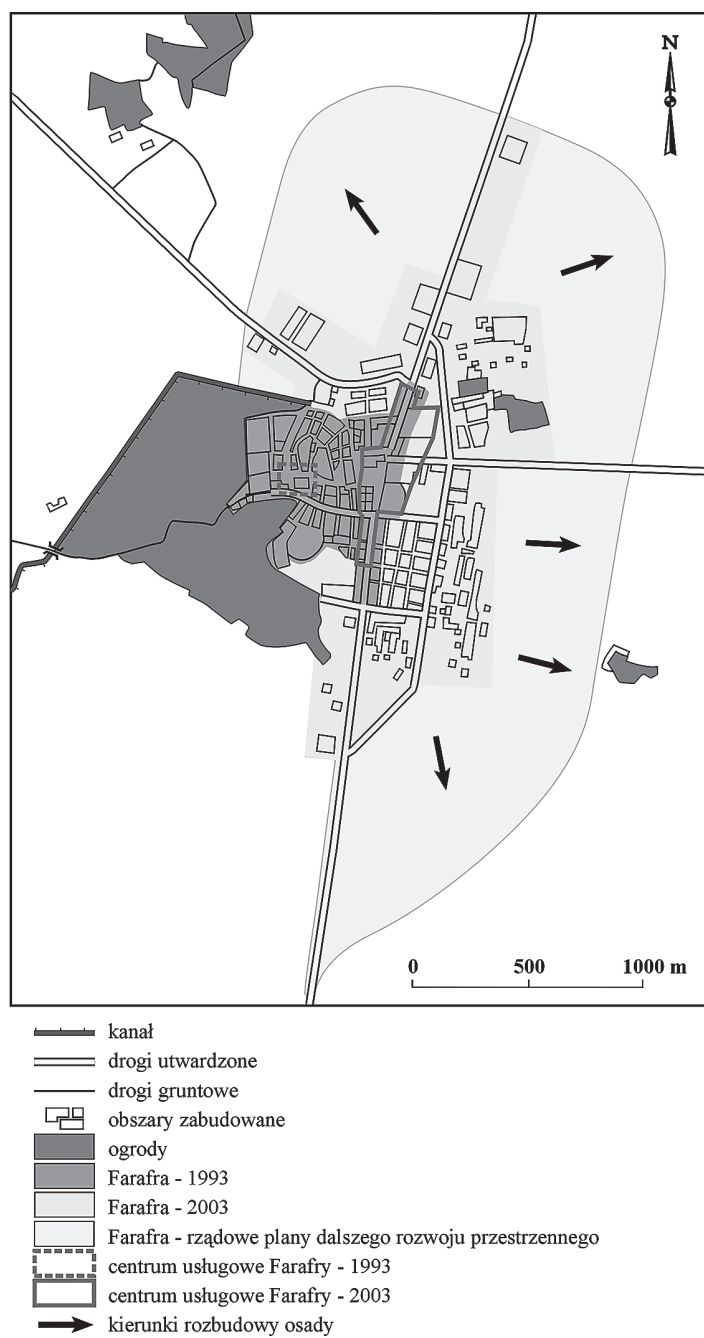
iru do Asjut. Realizacja rządowych zamierzeń nie przebiegała bez zakłóceń. Pojawiało się wiele problemów. Najistotniejsze związane były z brakami finansowymi wynikającymi przede wszystkim z wysokich kosztów uzdatniania gleb pod uprawy. W latach siedemdziesiątych XX w. obawiano się, że program nie będzie mógł być zrealizowany ze względu na szybko wyczerpujące się zasoby wód podziemnych. Z pomocą przyszedł jednak rozwój techniki, który pozwolił sięgnąć do wód zalegających na większych głębokościach (Gudowski 1995). W latach dziewięćdziesiątych XX w. rozpatrywano zaniechanie planów ze względu na negatywne skutki w środowisku przyrodniczym, między innymi wzrost zasolenia użytkowanych gleb. Pomimo pomocy rządowej nowe osiedla nie cieszą się ogromnym zainteresowaniem. Wiele domów nie jest zamieszkałych. Nowo przybyli, szczególnie ludzie z doliny Nilu, narzekają na trudne warunki życia. Obecnie dla imigrantów przybywających z delty i doliny Nilu rząd przygotował wiele udogodnień, między innymi atrakcyjne kredyty na zagospodarowanie, dotacje do energii elektrycznej, wody itp.

Podjęte przez rząd Egiptu działania przyczyniają się do intensywnego rozwoju oaz w Nowej Dolinie. Celem tego opracowania jest przedstawienie zmian w ich zagospodarowaniu przestrzennym na przełomie XX i XXI w. na przykładzie jednej z nich – Farafry. Analiza opisywanych przemian była możliwa dzięki badaniom terenowym, które przeprowadzone były w latach 1993 i 2003 przez pracowników ówczesnego Instytutu Krajów Rozwijających się Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie, a także Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie.

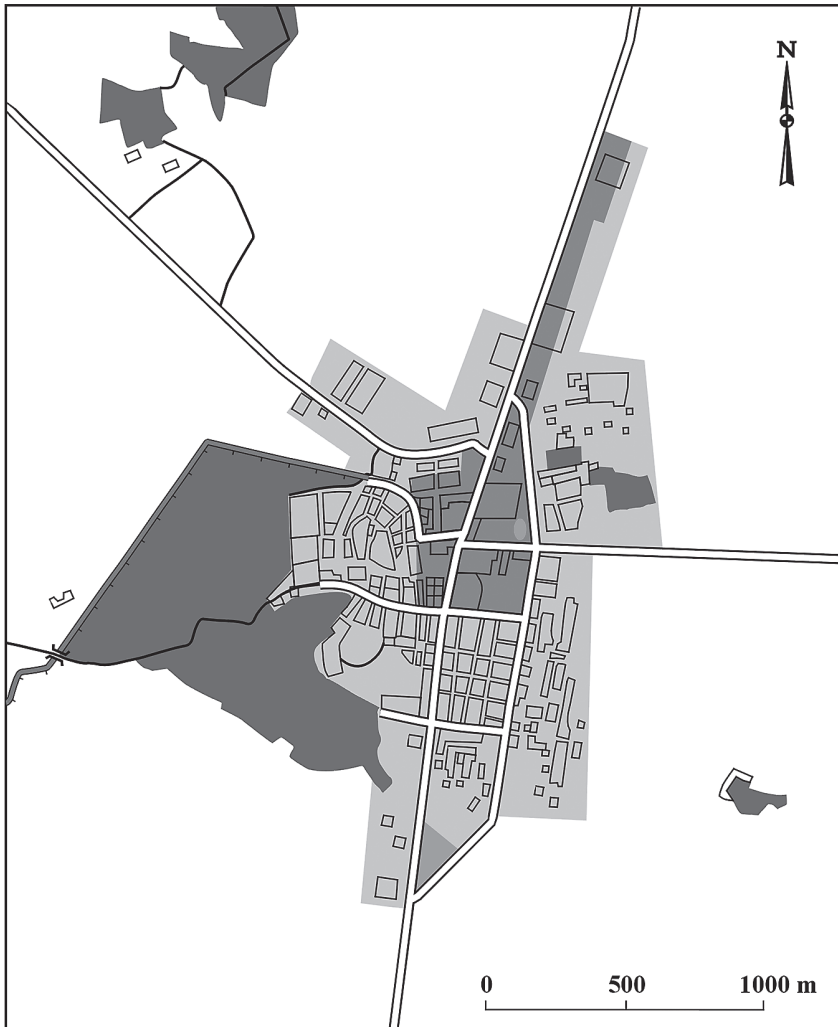
Fot. 1. Tradycyjna architektura arabska w pobliżu starego centrum (medyny) Farafry

Źródło: Fot. 1–3 – wykonanie własne.

Rys. 1. Rozwój przestrzenny oazy Farafra w latach 1993–2003

Źródło: Opracowanie własne.

- kanał
- drogi utwardzone
- drogi gruntowe
- obszary zabudowane
- tereny usługowe i przemysłowe
- tereny mieszkaniowe
- ogrody oazy
- tereny rekreacyjne

Rys. 2. Funkcjonalne zróżnicowanie obszaru Farafry

Źródło: Jak w rys. 1.

Najstarsza część Farafrzy położona jest na ostańcu. Na jego północnym szczycie w średniowieczu zbudowano zamek, na południowym znajduje się cmentarz. Między szczytami ostańca, w płaskim obniżeniu położony jest rynek, tradycyjna medina z meczetem, wokół którego jeszcze w 1993 r. zlokalizowane były: biuro rządowe, szkoła podstawowa, mały szpital i sklep. W tej części oazy, gdzie kilkanaście lat temu znajdowało się centrum usługowe, można do dziś podziwiać stary, typowy dla miejscowości arabskich układ wąskich ulic, stanowiących niemalże labirynt. Daje on cień, utrudnia nawiewanie piasku, w przeszłości pomagał bronić się przed najeźdźcami. Tam też można zaobserwować przykłady tradycyjnej architektury arabskiej (fot. 1). Budynki wzniesione są z tradycyjnych, wypalanych w słońcu, cegieł z mułu. W tej formie Farafra funkcjonowała do końca lat siedemdziesiątych XX w. Tradycyjna medina stanowiła centrum osady jeszcze w 1993 r. (rys. 1).

Połączenie drogowe z Bahariją w 1978 r., a na początku lat osiemdziesiątych z pozostałymi oazami Nowej Doliny i stolicą kraju spowodowało, że domy, sklepy, restauracje i inne obiekty usługowe zaczęto lokalizować wzdłuż nowego traktu, biegnącego u podnóża wschodniego stoku ostańca. Zabudowania z tego okresu różnią się od tradycyjnych. Budynki są mniej oddzielone od siebie. Mają niższe ściany odgradzające od obcych. Są zbudowane z lepszych materiałów; używano między innymi więcej drewna, które można już było bez przeszkód przywozić nowymi, asfaltowymi drogami. Domy zaczęto budować z czerwonej, wypalanej cegły oraz białych bloków wycinanych z wapieni. Ta część Farafrzy posiada już prostokątny układ ulic, nawiązujący do głównej arterii komunikacyjnej. Zabudowa – jak obrazuje rysunek 1 – pozostaje jednak zwarta (Mularczyk 2004).

Na początku XXI w. budownictwo mieszkaniowe objęło nowe tereny po wschodniej stronie głównej drogi. Powstała dzielnica dużych domów jednorodzinnych oddzielonych od siebie wysokimi murami. Ulice tworzą regularny, prostokątny układ. Budynki powstają z różnych materiałów. Są to wypalane cegły – białe, rzadziej czerwone. Ponownie zaczęto wykorzystywać także tradycyjne cegły z suszonego mułu mieszanego ze słomą. Wokół domów powstają place z przydomowymi ogródkami. Zabudowa jest luźna, choć stale się zapełnia (Mularczyk 2004).

Zauważono, że funkcjonujące wcześniej, jeszcze w 1993 r., centrum usługowe zmieniło swoje położenie. Obecnie znajduje się ono wzdłuż głównej ulicy, u wschodniego podnóża ostańca. Wybudowano tam nowe biura rządowe, w pobliżu ulokowano siedzibę banku rolnego, policji turystycznej, hurtowy plac targowy. Budowane są nowe obiekty handlowe. Dawne centrum usługowe straciło swoje znaczenie (rys. 1). Ożywia się jedynie podczas świąt. Pozostał tam obecnie tylko meczet oraz niewielka szkoła podstawowa. Szpital zamieniono w ambulatorium.

W samej oazie pojawił się szereg nowych, reprezentacyjnych gmachów – między innymi przedszkola, czterech nowych szkół (fot. 2) (w 1993 r. funkcjonowała tylko niewielka szkoła podstawowa i zawodowa), straży pożarnej, policji, wojska, nowego szpitala, hoteli.

Fot. 2. Nowoczesne zabudowania Farafry

Niektóre z tych gmachów – na przykład szkoły, szpitala – zbudowano tak, aby i w przyszłości, gdy według planów zwiększy się liczba mieszkańców, mogły z powodzeniem spełniać swoją rolę. Z tego powodu obecnie największy, 4-piętrowy budynek szkolny wykorzystywany jest tylko częściowo.

Zmianom uległy również tereny rolnicze. W 1993 r. funkcjonowały tylko tradycyjne ogrody. Większość z nich usytuowana jest na zachodnim stoku wzniesienia. Ogrody te nawadniane są obecnie dzięki nowoczesnym studniom głębinowym, zbudowanym na miejscu starszych, w których w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych XX w. zaczęło brakować wody. Miejsca poboru usytuowane są na szczycie wzniesienia, dzięki czemu woda spływając grawitacyjnie nawadnia obszary rolnicze. Tylko niewielka część ogrodów, we wschodniej części oazy, nawadniana jest tradycyjnym źródłem rzymskim, zwanym fogarą, jednym z najbardziej genialnych wynalazków starożytnego Bliskiego Wschodu. Liczba studni wzrasta z każdym rokiem. W latach sześćdziesiątych XX w. było ich 31 (13 płytkich i 18 głębinowych), a pod koniec XX w. woda płynęła już z 88 studni (Gudowski 1995). Obecnie jest ich ponad 100. W głębinowych wodę dobywa się z głębokości 115 m (Plit 2004). Dzięki kanałom prowadzącym wodę z nowych studni, znacznie powiększono w kierunku zachodnim obszar rolniczy. W odróżnieniu od tradycyjnych ogrodów, gdzie uprawia się przede wszystkim palmy daktylowe i warzywa, na nowych obszarach stosuje się uprawy pszenicy i trzciny cukrowej oraz roślin motylkowych, przeznaczonych w większości na paszę. Początkowo intensywne nawadnianie rozległych płaskich terenów doprowadziło do degradacji gleb. Duże parowanie spowodowało szybkie wytrącanie się soli. Po kilku latach takiego gospodarowania wiele nowych obszarów nie nadawało się do upraw. Trudno je zrehabilitować. Pojawia się tam

dzika roślinność słonolubna. Obecnie racjonalizuje się sposoby nawadniania, dbając o produktywność gleby (Plit 2004).

W zagospodarowaniu przestrzennym można dostrzec kształtowanie się obszarów o zróżnicowanych funkcjach. Wzdłuż głównej drogi rozwijają się tereny spełniające funkcje usługowe (rys. 2). Decydują o tym zlokalizowane tam biura rządowe, bank, siedziba policji, wojska, straży pożarnej, szkoły, przedszkola, szpitala, a także liczne sklepy i kawiarnie. Tereny mieszkalne zajmują starsze obszary oazy, na wschodnim stoku ostańca oraz obszary wykorzystane pod budownictwo mieszkaniowe po 1993 r., u podnóża ostańca, po wschodniej stronie głównej drogi. Powstają także tereny zielone oraz przeznaczone do rekreacji (między innymi stadion sportowy). Wzdłuż głównej drogi, na północnym i południowym krańcu osady zlokalizowane są zakłady przemysłowe. Największym z nich jest ulokowana na południu miejscowości elektrownia. Tam też w pobliżu działa niewielka betoniarnia produkująca płyty chodnikowe, krawężniki i rury. W centrum mieści się kilka zakładów rzemieślniczych zajmujących się produkcją dziewiarską oraz produkcją mebli. Wraz z rozwojem transportu samochodowego oraz postępującą mechanizacją rolnictwa rozwinęła się również działalność warsztatów mechanicznych. Największy z nich zbudowano w północnej części miasta. Zajmuje się on produkcją i remontem maszyn rolniczych.

Osią rozwoju współczesnej Farafry stała się wybudowana w latach osiemdziesiątych XX w. droga łącząca oazę z Kairem. Powstała w miejscu bitego traktu, którym w latach sześćdziesiątych XX w. dostarczono ciężki sprzęt do wiercenia studni. Była to konieczność, ponieważ wysychało już główne źródło, a inne zmniejszyły swoją wydajność. W 1993 r. funkcjonowało już regularne autobusowe połączenie z Kairem. Jednak do dziś zdarza się, że starsi mieszkańcy Farafry określają odległości podając czas, jaki potrzebny jest na ich przebycie przez karawany (Gudowski 1995). Obecnie wszystkie wioski wokół Farafry połączone są asfaltowymi drogami. Dało to możliwość dynamicznego rozwoju transportu samochodowego, który całkowicie wyparł wielbłądy.

Wokół Farafry powstał szereg mniejszych osiedli o funkcjach rolniczych. Wybudowano je z myślą o przyjęciu kolejnych fal emigrantów z przeludnionych terenów Egiptu. Obecnie osiedla te nie są jeszcze w pełni zaludnione. Wiele nowo wybudowanych domów czeka na swoich mieszkańców (fot. 3). W odróżnieniu od centralnej miejscowości, brak w nich sieci wodociągowej. Jednak energia elektryczna doprowadzona jest do każdego budynku.

Bez energii elektrycznej opisywany rozwój Farafry nie byłby możliwy. Pierwszy, dieslowski generator prądu elektrycznego uruchomiono w 1981 r. Dzięki niemu możliwa stała się mechanizacja niektórych prac domowych. Jednak jeszcze w 1993 r. generator uruchamiano dopiero po zachodzie słońca, a działał on do godziny pierwszej w nocy. Latem włączano go też na jedną godzinę około południa, aby podtrzymać pracę łodówek. W związku z czasowym uruchamianiem generatora woda w nowo wybudowanej sieci wodociągowej pojawiała się tylko w nocy (Gudowski 1995). Obecnie, od 2001 r., duży dieslowski generator wytwarza prąd elektryczny 24 godziny na dobę, zaopatrując

Fot. 3. Nowo budowane osiedla rolnicze wokół Farafry

w energię Farafrę oraz okoliczne wioski. Dzięki temu również woda dostępna jest przez cały czas we wszystkich domach oazy. Ogólna jej dostępność i rządowe dotacje do ceny wody spowodowały, że przestano ją szanować.

Nie udało się rozwiązać problemów z kanalizacją. Grupy domostw podłączone są do kolektorów ściekowych, które regularnie opróżniane są przez służby komunalne mające wywozić nieczystości co najmniej 4 km w głąb pustyni. Jednak rzadko kiedy samochody wywożące ścieki oddalają się tak daleko od zabudowań. Znacznie częściej ścieki zrzucane są bezpośrednio na powierzchnię ziemi kilkaset metrów od linii domostw. Podobny problem dotyczy wywozu śmieci. Najczęściej zrzuca się je w określonym, jednak w żaden sposób nie zabezpieczonym miejscu na pustyni.

Zaskakująco bogate są zamiary dalszej rozbudowy Farafry, które systematycznie wprowadzane są w życie (kierunki rozbudowy – por. rys. 1). Przygotowano szczegółowy plan przestrzennego rozwoju miejscowości. Zakłada on rozbudowę dzielnic mieszkaniowych, z których każda posiadać będzie własne centrum usługowe oraz tereny zielone. W celu zaspokojenia potrzeb przybywającej ludności przewidziano budowę kolejnych studni głębinowych, trzech generatorów prądu elektrycznego, podziemnej sieci energetycznej z systemem transformatorów oraz rozbudowę sieci telefonicznej. Plany te stopniowo wprowadza się w życie, na przykład wyznaczając w terenie miejsca pod budowę kolejnych domów. Obecnie, jak stwierdził przedstawiciel rządu, oczekuje się tylko na nowych mieszkańców. O dużych oczekiwaniach w tym względzie świadczy choćby liczba miejsc w szkołach i szpitalu, które to obiekty obecnie wykorzystane są w około 40%. W celu wymuszenia emigracji mieszkańców Egiptu z przeludnionych obszarów kraju na nowo zagospodarowane tereny rząd podjął szereg kroków, mię-

dzy innymi kieruje się absolwentów studiów wyższych do wojskowej służby zastępczej w oazach, udziela się preferencyjnych kredytów osadnikom, bezpłatnie przydziela się ziemię, domy, w dużej mierze dotuje się produkcję energii elektrycznej i ceny wody, urzędnikom państwowym oprócz pensji przydziela się dodatkowo deputaty w postaci mąki, ryżu czy soli.

Na podstawie porównania wyników obserwacji poczynionej między rokiem 1993 a 2003 można stwierdzić, że w tym czasie nastąpił dynamiczny rozwój przestrzenny Farafrы. Przyczynił się on do przesunięcia centrum usługowego oazy. Obecnie znajduje się ono przy głównej drodze tranzytowej, która stała się osią rozwoju miejscowości. Nowe inwestycje mieszkaniowe realizowane są po jej wschodniej stronie (osadnictwo po stronie zachodniej ograniczają ogrody oazy), usługowe i przemysłowe natomiast wzdłuż niej na północ i południe. Plac przy meczecie (medina) utracił swoje pierwotne znaczenie, poza świątami jest to już przestrzeń peryferyjna osady.

W omawianym czasie znacznie powiększył się zasięg obszarów objętych zabudową. W ciągu 11 lat po wschodniej stronie wybudowano rozległe osiedle mieszkaniowe, a także budynki pełniące funkcje usługowe i przemysłowe. Wykształciły się obszary pełniące wyspecjalizowane funkcje. Wzdłuż głównej drogi dominują usługi. Na północ od biura rządowego zlokalizowano przede wszystkim instytucje państwowe (policja, wojsko, bank, szkoły, służby komunalne), na południe sklepy, kawiarnie, place targowe.

Dzięki nowoczesnym systemom nawadniającym zmienia się sposób gospodarowania w rolnictwie oraz kierunki produkcji.

„Smutek pustyni – Oaza Farafra” – tak w *Encyklopedii geograficznej świata* (1996) zatytułowane jest zdjęcie zabudowań oazy na tle pustynnego krajobrazu. Odzwierciedla ono wielkie odosobnienie osady z końca lat siedemdziesiątych XX w., gdy jedynym tam środkiem transportu były wielbłądy. Opisane dynamiczne przemiany w zagospodarowaniu oazy pozwalają mieć nadzieję, że współcześni podróżnicy nie dostrzegają tu już tylko „smutku pustyni”, natomiast coraz częściej widzą radość życia w rozwijającej się osadzie.

Bibliografia

- Encyklopedia geograficzna świata*, 1996, t. 2, *Afryka*, red. A. Jelonek, Opress, Kraków.
- Gudowski J., 1995, *Qasr el-Farafra: its spatial organization and settlement layout*, [w:] *The vanishing past time, socio-economic and geographic studies in Farafra oasis (Egypt) in 1992*, ed. J. Gudowski, F. Plit, Institute of Developing Countries, University of Warsaw, Faculty of Geography and Regional Studies, The Warsaw Centre for Arab Business „Arabis”, Warszawa.
- Mularczyk M., 2004, *Spatial Development of Farafra Oasis*, [w:] *Development in the Desert. The Case Study of the Farafra Oasis-Egypt*, ed. F. Plit, Warsaw University, Warszawa.
- Plit J., 2004, *Obserwacje na temat stanu środowiska naturalnego w Nowej Dolinie w Egipcie*, [w:] *Afryka, Azja, Ameryka Łacińska*, t. 81, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Instytut Krajów Rozwijających się, Warszawa.

ZAGOSPODAROWANIE OAZ W NOWEJ DOLINIE W EGIPCIE. PRZYPADEK FARAFRY

ABSTRAKT: Około 98% ludności Egiptu skupia się w delcie i dolinie Nilu. Jest to obszar mocno przeludniony. Dlatego już w latach pięćdziesiątych XX w. przy współudziale FAO przygotowano plany zagospodarowania Nowej Doliny, zakładające wybudowanie wielu nowych studni i uzdatnienie gleb pod uprawy. Podjęte przez rząd Egiptu działania przyczyniają się do intensywnego rozwoju oaz w Nowej Dolinie. Celem tego opracowania jest ich przedstawienie ze szczególnym uwzględnieniem zmian w zagospodarowaniu przestrzennym na przykładzie Farafry. Analiza opisywanych przemian była możliwa dzięki badaniom terenowym, które przeprowadzone były w latach 1993 i 2003 przez pracowników Instytutu Krajów Rozwijających się Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie, Instytutu Geografii Akademii Świętokrzyskiej oraz Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie.

SŁOWA KLUCZOWE: Egipt, oaza Farafra, rozwój przestrzenny